

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально – науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і літературної
творчості

ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ТВОРЧОСТІ КАТЕРИНИ КАЛИТКО
(на прикладі збірок «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» та
«Орден мовчальниць»)

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки 4 курсу бакалаврату
освітньої програми
«Українська мова і література та
західноєвропейська мова»,
спеціальність – 035 Філологія
Ірина Романівна ЛУКОВЕЦЬКА
Науковий керівник:
д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
протокол № 11 від «9» травня 2024 року
завідувач кафедри _____
д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
2024

АНОТАЦІЯ

Бакалаврську роботу присвячено дослідженню феміністичного дискурсу творчості Катерини Калитко. Метою дипломної роботи є висвітлення гендерної проблематики на основі збірок письменниці «Орден мовчальниць» та «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки».

У процесі дослідження проведено ґрунтовний аналіз розвитку феміністичної літератури та діяльності основних постатей в українському письменстві. Окрім творчості письменниць-феміністок кінця ХІХ століття, розглянуто феміністичний дискурс сучасного українського літературного процесу. На основі порівняльного аналізу, зроблено висновок про зміну ідейно-тематичної парадигми.

У роботі висвітлено життєвий та творчий шлях Катерини Калитко як представниці сучасної феміністичної літератури. Простежено прямий вплив феміністичних поглядів письменниці на вибрані твори збірок. На основі збірки «Орден мовчальниць» здійснюється аналіз узагальненого образу жінки, її місця в патріархальному суспільстві. Визначається роль гендеру та самоідентифікації у збірці «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки».

В результаті дослідження визначено ідейно-тематичну базу та проблематику збірок Катерини Калитко «Орден мовчальниць» та «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки», що дає підставу вважати творчість авторки прикладом сучасного феміністичного письма.

Дане дослідження проведено на основі праць видатних українських літературознавців С. Павличко, Т. Гундорової, В. Агеєвої, О. Забужко, О. Гаєвська, Н. Нера та інших.

Ключові слова: Катерина Калитко, фемінізм, гендер, емансипація, дискурс, образний аналіз, лірика, коротка проза.

ABSTRACT

The bachelor's thesis is devoted to the study of feminist discourse of Kateryna Kalytko's work. The aim of the thesis is to highlight gender issues on the basis of the

writer's collections "The Order of Silent Women" and "The Land of the Lost, or Little Scary Tales".

The study thoroughly analyses the development of feminist literature and the activities of the main figures in Ukrainian literature. In addition to the work of feminist writers of the late 19th century, the feminist discourse of the modern Ukrainian literary process was considered. On the basis of comparative analysis, a conclusion is made about the change of the ideological and thematic paradigm.

The paper highlights the life and creative path of Kateryna Kalytko as a representative of modern feminist literature. The direct influence of the writer's feminist views on the selected works of the collections is traced. On the basis of the collection "The Order of Silent Women" the analysis of the generalised image of a woman, her place in patriarchal society is carried out. The role of gender and self-identification in the collection "The Land of the Lost, or Little Scary Tales" is determined.

As a result of the research, the ideological and thematic basis and problematics of Kateryna Kalytko's collections "The Order of Silent Women" and "The Land of the Lost, or Little Scary Tales" have been determined, which gives grounds to consider the author's work as an example of modern feminist writing.

This study is based on the works of outstanding Ukrainian literary critics S. Pavlychko, T. Gundorova, V. Ageyeva, O. Zabuzhko, O. Hayevska, N. Nera and others. Pavlychko, T. Gundorova, V. Ageeva, O. Zabuzhko, O. Gaevska, N. Nera and others.

Keywords: Kateryna Kalytko, feminism, gender, emancipation, discourse, figurative analysis, lyric, short prose.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	5
Розділ I Феміністичний дискурс української літератури в історичній парадигмі	8
1.1. Явище фемінізму та його розвиток в українській літературі. Основні поняття та постаті.....	8
1.2 Гендерні студії сучасного українського письменства	16
Висновки до першого розділу	21
Розділ II Постать Катерини Калитко в сучасному літературному процесі	23
2.1. Життєтворчість Катерини Калитко. Феміністичні погляди письменниці.....	23
2.2 Мотив мовчання у збірці Катерини Калитко «Орден мовчальниць» ...	27
2.3 Образ жінки у збірці Катерини Калитко «Орден мовчальниць».....	31
Висновки до другого розділу.....	35
Розділ III Прозова збірка «Земля загублених, або маленькі страшні казки» як зразок феміністичного письма Катерини Калитко	37
3.1 Ідейно-тематична спрямованість збірки «Земля загублених, або маленькі страшні казки».....	37
3.2 Проблема гендерної ідентичності в оповіданні «Вода»	40
Висновки до третього розділу	46
Висновки	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Сучасний західний світ ХХІ століття досягнув великих успіхів у питанні рівності гендерів, прав жінок та надання рівних можливостей для розвитку та самореалізації людей незалежного від їхньої статі. Усі ці досягнення стали можливі завдяки розвитку фемінізму. Термін “фемінізм” походить від латинського слова “femina”, тобто “жінка”. Феміністичний рух розвивався в Англії кінця ХІХ століття. У цей же час на українських землях, а саме у Галичині та Наддніпрянщині українські жінки й чоловіки боролися за базові політичні й економічні права. Тут варто назвати Наталію Кобринську, Мілену Рудницьку або Катерину Грушевську. Про емансипацію жінок писали Іван Франко, Микола Костомаров, Кость Левицький та інші. З цього часу в українській літературі та загалом суспільстві починається дискусія щодо ролі жінки, її прав та можливостей. Активне обговорення феміністичного дискурсу українського літературного процесу триває і сьогодні. Серед сучасних науковців цієї теми такі видатні постаті, як Тамара Гундорова, Віра Агеєва, Соломія Павличко та інші.

Актуальність теми: Українське суспільство, яке з одного боку декларує рівність прав чоловіків і жінок, насправді, не може остаточно відірватися від образу «жінки-берегині», на яку покладені усі хатні обов’язки та виховання дітей. А вміння тримати язик за зубами про власні проблеми та утиски для жінки і досі, на жаль, вважається корисною навичкою. Сучасні українки мають право на освіту, реалізують його, проте триває боротьба за право на самовизначеність та професійну реалізацію, за право говорити вільно про те, що болить. Сучасна література є тим каталізатором, який показує, чим живе народ, його проблеми та основні наративи. Творчість Катерини Калитко є підтвердженням цього. Її збірка «Орден мовчальниць» - це маніфест про те, що досить мовчати, час говорити, як би важко це не було. Письменниця відверто пише про українських жінок, які десятиліттями мовчать і підлаштовуються, бо вижити. Але вона не готова це робити. Відтак робимо висновок, що проблеми жінок довго замовчувалися і прийшов час говорити, писати і досліджувати їх.

Мета роботи – дослідити феміністичний дискурс творчості Катерини Калитко та висвітлити проблематику гендерної ідентичності на основі ліричної та прозової збірок письменниці «Орден мовчальниць» та «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки».

Поставлена мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**:

1. зібрати та систематизувати теоретичну базу;
2. висвітлити проблематику гендерної ідентичності в українській літературі;
3. висвітлити творчий шлях Катерини Калитко та її феміністичні погляди;
4. дослідити творчий доробок Катерини Калитко
5. дослідити проблематику гендерної ідентичності у творчості Катерини Калитко на прикладі збірки «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» та «Орден мовчальниць»

Об'єкт дослідження: збірки «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» та «Орден мовчальниць» Катерини Калитко

Предмет дослідження: феміністичний дискурс та проблематика гендерної ідентичності у творчості Катерини Калитко.

Фактичний матеріал дослідження - вірші та оповідання Катерини Калитко зі збірок «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» та «Орден мовчальниць».

У роботі використані такі **методи дослідження**:

- 1) теоретичний синтез (збір та узагальнення відомостей про сучасний рівень вивчення творчого доробку Катерини Калитко, а саме, її збірки «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» та «Орден мовчальниць»);
- 2) образний аналіз (характеристика наскрізного образу жінки у збірці «Орден мовчальниць»)
- 3) аналіз художнього тексту (детальний аналіз гендерного аспекту в малій прозі Катерини Калитко);

4) біографічний і психологічний аналіз (аналіз особистості Катерини Калитко та її феміністичних поглядів).

Джерелами роботи є праці таких науковців: Соломії Павличко, Тамари Гундорової, Віри Агеєвої.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що досліджено феміністичний дискурс у творчості Катерини Калитко, конкретно у збірці «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки», визначено основні наративи.

Теоретичне значення дослідження полягає у доповненні теоретичної бази щодо вивчення та аналізу творчого доробку Катерини Калитко як яскравої представниці феміністичного дискурсу у сучасній українській літературі.

Практичне значення роботи полягає у можливості використати проведений аналіз творів літературознавцями широко вивчаючи питання українського фемінізму в сучасній літературі.

Структура роботи. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, який налічує 40 позицій. Повний обсяг курсової роботи налічує 55 сторінок.

Розділ I Феміністичний дискурс української літератури в історичній парадигмі

1.1. Явище фемінізму та його розвиток в українській літературі. Основні поняття та постаті.

Кінець XIX століття в українському суспільному житті - це час зародження та розвитку феміністичних ідей в літературі. Саме література була, є та залишається тією цариною, яка всебічно відображає гострі соціальні проблеми та актуальні питання певного історико-культурного періоду. Чільне місце посіла феміністична критика та гендерні студії спершу у західноєвропейському, а згодом і українському літературознавстві.

Вважається, що активний розвиток феміністичної течії відбувся в епоху модернізму. Питання гендерної нерівності в літературі є предметом дослідження багатьох світових та українських літературознавців таких, як Віра Агеєва, Тамара Гундорова, Соломія Павличко, Вірджинія Вульф, Сімона де Бовуар, Кейт Міллет та інші.

Віра Агеєва, одна з сучасних дослідниць феміністичного аспекту українського літературного процесу у монографії «Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму» зазначає, що: « У модерній літературі зазнає докорінних змін сама стратегія перебування жінки у довкіллі, вписування її в нові просторові виміри й конструкції. Просторовий аспект хронотопічного аналізу дуже актуальний для характеристики модерної прози й драматургії. Жінка виходить за межі вузького ареалу, означеного домом, церквою й світським візитом.»[1, с.1]

Грунтовне дослідження феміністичного підходу до аналізу української літератури здійснює відома літературознавиця Соломія Павличко у своїй праці «Фемінізм». На думку науковиці феміністична течія «...просочилися і до нас на початку 1990-х, як завжди із запізненням... в нашому теоретичному словнику почало частіше з'являтися саме слово — “фемінізм”. [36, с.20]

Важливо означити поняття «фемінізм» для цілісного аналізу феміністичного аспекту українського літературного процесу. Навколо цього поняття точаться різні обговорення, існує низка визначень.

О. Гаєвська у статті «Феміністична і жіноча проза в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття» подає визначення фемінізму «як суспільно-культурного руху, метою якого є надання жінками усіх громадянських прав, боротьба з дискримінацією жінки, відстоювання рівності у правах з чоловіками.»[32, с.34]

На основі цього, можемо характеризувати поняття феміністичної літератури, як тієї, що оспівує гендерну рівність усіх громадянських прав. Водночас дослідниця акцентує увагу на двох рівнях поняття фемінізм. Дане явище з одного боку розглядається як «суспільний рух за права жінок, або ж феміністичний рух, а з іншого – комплекс соціально-філософських, соціологічних, психологічних, культурологічних теорій, які здійснюють аналіз статусу жінки у суспільстві, або ж феміністична теорія.»[32, с.34].

Цікавим є висвітлення проблеми гендерної нерівності в літературі у статті «Гендер і мова: зміна жіночої перспективи в літературі (філософський та соціокультурний аспекти)». Головним завданням для Н. Нери є дослідження статусу жінки у літературі модернізму. Предметом зацікавлення науковиці є гендерні студії у літературі, що нерозривно пов'язані з феміністичним рухом. Авторка праці стверджує, що жіночий літературний дискурс розгортається лише з ХІХ століття. «У літературі жінки переймали ті умови гри, які там панували здавна, і намагалися копіювати художній стиль відомих чоловіків-письменників, проектували уявлення про жіночу меншовартість на своїх героїнь.»[31, с. 142]

Н. Нера зробила акцент і на ефективності гендеру як засобу «аби перемістити жінок з узбіччя історії до її центру та способу переосмислення чоловічо-жіночих взаємовідносин».[31, с. 143] На думку дослідниці, активне зародження феміністичного літературного дискурсу відбувається наприкінці ХІХ й на початку ХХ століття. Це явище характеризується пробудженням

жіночої свідомості попри домінуючу маскуліність у літературній традиції того часу, патріархальні цінності.[31, с. 144]

Соломія Павличко у першому розділі «Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа» книги «Фемінізм» зосереджує свою увагу на літературному творі як об'єкті відображення «патріархату та патріархальних цінностей», в інших — того, що називається англійською мовою sexism — трактування жінки винятково в ролі сексуального об'єкта.» [36, с. 21]

В цьому аспекті авторка говорить про бажання інтелектуального домінування у різних наукових галузях, в тому числі і літературній. Соломія Павличко наводить у приклад книгу Сімони де Бовуар, що дає початок феміністичній критиці. Вона звертається до порівняльного аналізу творчості п'яти чоловіків-письменників — Монтерлана, Лоуренса, Клоделя, Бретона і Стендаля і робить висновок про інтелектуальну другорядність жінок.

Цікавим є вивчення ще одного напрямку феміністичної критики Соломією Павличко. У своїй роботі вона розглядає особливості творчого мислення жінок-письменниць, характер їхнього самоусвідомлення і вираження. [36, с. 24] В центрі обговорення стоїть питання «боротьби поглядів, ідей чоловічої і жіночої статей у літературі, про піднесення феміністичного мислення в мистецтві кінця XIX ст.»[36, с. 25]

С. Павличко згадує видатні постаті Івана Франка і Михайла Павлика, їх профеміністичну діяльність та спроби видань у Галичині перших жіночих альманахів, створення жіночих організацій. Йдеться «про переростання жіночого опору в жіноче повстання, про реакцію чоловіків-інтелектуалів на поширення цих ідей»[36, с. 25]

На феміністичній теорії як динамічній течії у літературі робить акцент Віра Агеєва у статті «Хто боїться привида матріархату». Літературознавиця зазначає, що «жіночий емансипаційний рух – один із найважливіших факторів в історії XX століття. Гендерні студії нині викладаються в усіх престижних університетах.» [2]

Вона наголошує, що не лише західні віяння мали вагомий вплив на розвиток феміністичних ідей в українському письменстві. «Емансипаційні тенденції так чи інакше проявлялися в українському письменстві впродовж цілого століття.

Можна простежити цю тяглість традиції в іменах і текстах: Леся Українка, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко, Наталя Романович-Ткаченко, Софія Русова, Катря Гриневичева, Мілена Рудницька, Олена Теліга. Проза Оксани Забужко, феміністична теорія й критика Соломії Павличко, Тамари Гундорової, Романа Веретельника, Марти Богачевської-Хом'як цю органічну в нашій культурі традицію продовжують. [2]

На противагу твердженню Віри Агеєвої знаходимо тезу Соломії Павличко, яка вважає, що «Фемінізм — феномен “іншої” західної цивілізації, і хоча в Україні в останні десятиліття минулого віку зародилася потужна феміністична традиція (представлена передовсім Наталею Кобринською, Оленою Пчілкою, Ольгою Кобилянською, Іваном Франком, Михайлом Павликом і частково Михайлом Драгомановим), її витoki також ішли з Заходу — від соціалістичних ідей, насамперед відомих праць Фридриха Енгельса, трактату “Поневолення жінок” Джона Стюарта Міла, п’єс Генріка Ібсена і т. д.» [36, с. 29]

Соломія Павличко переконана в необхідності приверненні уваги до гендерного питання в українському літературному процесі: «Про жінок в українській історії, суспільстві, культурі, про екзистенцію української жінки потрібно писати і говорити якнайбільше. І справа не в якихось особливих жіночих амбіціях, і не в помсті за несправедливу зневагу, і не в заклику до жіночого сепаратизму. Просто інакше — при консервації існуючого стану справ — наша культура ніколи не стане нормальною, європейською чи, керуючись нейтральним терміном Дмитра Чижевського, “повною”.»

Схожих, але революційних для того часу поглядів ще задовго до цього дотримувалися українські письменниці, що стояли біля витоків активізації феміністичного питання в українській літературі. На основі вище згаданих наукових досліджень, можемо вважати період кінця ХІХ століття виявом

активної позиції жінки-авторки в патріархальному суспільстві, що позначився такими видатними постатями, як Леся Українка, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Уляна Кравченко, Євгенія Ярошинська, Софія Окуневська. Саме тоді суспільний феміністичний рух набуває поширення.

Як ми вже зрозуміли, питання феміністичного дискурсу української літератури століттями залишається предметом дискусій для літературознавців. На думку низки науковців, попри формальне декларування гендерної рівності в українському письменстві мають місце патріархальні догми. Такими є актуальні проблеми феміністичної течії в літературному процесі.

Задля цілісного розуміння розвитку феміністичної течії в українській літературі пропонуємо перейти до аналізу основних постатей та феміністичного аспекту їх творчої діяльності. При цьому не можемо оминати увагою особливості літературного зламу епох. Цікаву думку зустрічаємо у монографії Соломія Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі». Літературознавиця говорить про «конфлікт двох поглядів і художніх принципів народництва і модернізму. «Однак між двома парадигмами існує ще одна ключова опозиція жіночого і чоловічого, або феміністичного і патріархального, яку цілком ясно усвідомлювали всі учасники цього літературного дискурсу.» [34, с. 68]

С. Павличко стверджує про спробу руйнування панівної ідеології у культурній сфері двома видатними письменницями – Лесею Українкою та Ольгою Кобилянською, що заперечувалася чоловіками. [34, с. 69]

Далі детальніше розглянемо громадську та творчу діяльність письменниць-феміністок. Ґрунтовний аналіз творчої діяльності українських письменниць-феміністок провели у своїх працях дослідниці Віра Агеєва та Соломія Павличко.

Віра Агеєва у своєму дослідженні вивчає проблеми табуйованих локусів, протиставлення інтер'єру та екстер'єру, зняття в модерній літературі традиційної ієрархії "чоловічого" та "жіночого" топосів творчості Лесі Українки, О.Кобилянської, Л.Старицької-Черняхівської. [1, с. 1]

До прикладу постать Людмили Старицької-Черняхівської та її емансипаційна драма "Крила", в якій гостро висвітлюється тема творчої

самореалізації. Людмила Старицька-Черняхівська критикує патріархальний поділ гендерних ролей у родині. «Виразно протиставляє інтер'єр, задушливий і зневолюючий, ворожий жінці, котра прагне якоїсь творчої самореалізації, той внутрішній, домашній, приватний простір, де неподільно владарює старосвітська мотрона, хранителька домашнього вогнища, та, з іншого боку, звільняючий “екстер'єр”, “холодний простір життя”, який може загартувати і піднести жінку...», - пише Віра Агеєва [3, 84].

Літературознавиця наводить приклад творчості Ольги Кобилянської та її «Valse melancholique» як висвітлення тієї ж проблеми емансипації жінки та її місця в суспільстві. Тут вже перед нами в центрі твору три інтелектуалки. Вони не вписуються у звичні канони образу жінки та намагаються знайти себе у патріархальному суспільстві.

С. Павличко у розділі «Модернізм як фемінізм» свою увагу здебільшого концентрує на постатях Лесі Українки та Ольги Кобилянської: «Жодна з них не була просто активісткою руху. В жодній з них ці погляди не вписуються в рамки ідеологічного кліше. Історія їхнього приходу до фемінізму, особистої інтерпретації його політичних постулатів, а також його втілення в літературній тканині має свої зигзаги й парадокси» [34, 70].

І Ольгу Кобилянську, і Лесю Українку можна назвати першопрохідцями, що з'явилися на розділених у той час українських землях. Вони відверто говорили та писали про проблеми жіноцтва. Модерністка Ольга Кобилянська — одна із засновниць феміністичного руху на Буковині. У 1894 році вона стала однією з ініціаторок створення «Товариства руських жінок». Її повість «Людина» написана під впливом «Духу часу» Наталії Кобринської. Саме їй письменниця присвятила свій твір. Ольга Кобилянська активно спілкувалася із Наталією Кобринською, яка стояла біля витоків українського фемінізму. По суті, Кобринська стала засновницею жіночого руху в Галичині.

Література була інструментом жіночого голосу в руках Кобринської. «...а загадали ми без упереджень і здоганя діткнулися найглибших ран, заданих

жіноцтву нашим порядком суспільним.», - писала Наталія Кобринська у передмові до альманаху «Жіночий вінок».[30, с. 1]

У брошурі «Дещо про ідею жіночого руху» Ольга Кобилянська описувала мету, яку має перед собою створення феміністичного руху. Письменниця описувала важке становище жінок середнього класу, пропагувала рівність між чоловіками й жінками, а також відстоювала право жінок на освіту та гідне життя.

Також Кобилянська листувалася з Лесею Українкою, яка була однією із найактивніших учасниць жіночого руху. Хоча погляди у Кобилянської та Лесі Українки на розвиток жіночого руху були різні. Ось у такому колі Ольга Юліанівна плекала ідеї рівності жінок та чоловіків. Ідеї емансипації жінки Кобилянська ілюструвала у своїх творах та листах. Її героїні - сильні духом, не готові коритися заведеному ладу та готові до боротьби з усталеним патріархальним ладом.

У своїх перших повістях «Людина» й «Царівна» Ольга Кобилянська започатковує новий етап української прози. Новаторство письменниці полягало у тому, що вона описувала життя середнього класу. Більше того, психологічна проза Кобилянської характеризувалася сюжетом, де внутрішній сюжет відігравав більшу роль, ніж зовнішній. На перший план виходили новітні на той час ідеї емансипації та фемінізму.

Як пише дослідниця Соломія Павличко, «Нова жінка» О. Кобилянської – людина сильна характером, позбавлена романтичної імперсональності, спроможна на одинокий виклик суспільству. Саме таких жіночих образів бракувало у чоловічій народницькій літературі.

Кобилянська як письменниця розкрила нову для того часу проблематику – гендерну нерівність в умовах патріархального суспільства. За словами дослідниці Соломії Павличко, Кобилянська асимілювала феміністичну ідею через власну творчість у літературний процес. Тим самим, вона модернізувала тогочасну літературу. Участь письменниці у феміністичному русі народила новий образ жінки в літературі – інтелектуальної, самодостатньої особистості.

Ольга Юліанівна листувалася з найяскравішими представниками феміністичного руху того часу. Її вірна подруга Софія Окуневська була першою жінкою-лікаркою в Австро-Угорській імперії. Також писала літературні твори й публікувала їх у жіночому виданні «Перший вінок».

Альманах «Перший вінок» - це перша в Україні феміністична збірка, видана матір'ю Лесі Українки - Оленою Пчілкою та Наталією Кобринською.

Український письменник та публіцист Михайло Павлик у своїй праці так відгукується про «Перший вінок»: «Ще в половині 1887 р. вийшла ві Львові, коштом і заходом Наталки Кобринської та Олени Пчілки, чимала книжка, названа *Перший Вінок*, Жіночий Альманах, чи то збірник, зложений самими нашими жінками та дівчатами, і то майже за самі жіночі справи.» [8]

Вагомим є вклад Олени Пчілки в історію українського феміністичного письменства. Авторка була активною учасницею національного та феміністичного рухів. Яскравим прикладом такого напрямку її діяльності є соціально-психологічна повість «Товаришки». У творі письменниця акцентує увагу читачів на проблемі права жінки на освіту, науку та працю.

М. Павлик пише: «Се оповідання займає другу третину всієї книжки, і розказано в ній головню за життя одної Українки. Любки, що вивчилася за границею на доктора. Сама справа дуже принадна, в оповіданні практично показано, що жінки спосібні і до найвищої науки тай практики, навіть такої тяжкої, як лікарська.» [8]

С. Павличко у своїй праці «Дискурс модернізму в українській літературі» пише про сміливий виклик, що кинули жінки-письменниці чоловічій традиції. Насамперед вона відводить головню роль своїм попередницям зрілої традиції жіночої літератури. Такі постаті, як Марко Вовчок, Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Наталя Кобринська, Ольга Кобилянська, Леся Українка та інші створили твердий ґрунт для подальшого розвитку феміністичного дискурсу української літератури.

Сьогодні його не менш достойно презентують такі відомі постаті, як письменниця Оксана Забужко, літературознавиці Соломія Павличко, Тамара

Гундорова, Віра Агеєва, та звісно Катерина Калитко, творчість якої ми будемо досліджувати у другому та третьому розділах кваліфікаційної роботи. Детальніше про феміністичний дискурс сучасного українського літературного процесу мова піде у наступному підрозділі.

1.2 Гендерні студії сучасного українського письменства

Цікавим є питання гендерної рівності в українському літературному каноні. Детальніше його вивчає Соломія Павличко у статті «Канон класиків як поле гендерної боротьби».

Літературознавиця говорить про перехід феміністичних студій у гендерні, що охоплюють не лише жіночу, а й чоловічу стать. Поряд з основоположними термінами «фемінізм», «фемінність», «жінка», «патріархат» з'являються «гендер», «стать».

Павличко розглядає поняття «гендеру» як «культурного значення природної статі, що не обов'язково мусить впливати зі статі, бути її наслідком. Гендер не завжди продовжує стать, тіло чоловіка або жінки не обов'язково відповідає культурній конструкції “жінка”, “чоловік”.»[36, с.222]

Варто зауважити, що у своїх монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» науковиця означила мету гендерних досліджень. Вона полягає у формуванні науки, що враховує і чоловічі, і жіночі особливості статі.

Сімона де Бовуар у першому томі книги «Друга стать» стверджує, що «Жінкою не народжуються: нею стають. Її становлення в суспільстві як людської особини жіночої статі не визначають ні біологічні, ні психічні, ні економічні чинники зокрема. Лише сукупність усіх, сказати б, ознак цивілізації творить той проміжний продукт між самцем і кастратом, який називають жінкою.» [37, с.216]

У феміністичному дискурсі гендер розглядають у культурній, літературній парадигмі. Жінка виступає як окрема гендерна ідентичність. Вона не визначається природою чи тілом. Гендер не може бути узагальненим цілим. Власне, як і фемінізм, що включає низку течій чи теорій. Одна із них ліберальний фемінізм. Також вирізняють радикальну, соціалістичну, марксистську,

психоаналітичну, постмодерністську теорії фемінізму. Спільною у цих теоріях є думка про рівні громадянські права, головним чином у сфері освіти.

Соломія Павличко зазначає, що фемінізм у літературі розвивався на основі ліберальної теорії. Центральною була проблема пригноблення жінок у суспільному житті. Як наслідок пізніше мова йшла про емансипацію жінки, її право на вступ до університету, академічну діяльність, що заперечував патріархальний лад. С. Павличко свою увагу приділяє і патріархальному устрою, що панував в українському суспільстві. На її думку, навіть у сучасному суспільстві залишаються патріархальні моделі поведінки, що відтворюються в елітарній та масовій літературі. Також відома дослідниця пише: «літературний твір у деяких випадках може бути відображенням патріархату і патріархальних цінностей, в інших — того, що називається англійською мовою *sexism* — трактування жінки винятково в ролі сексуального об'єкта.» [36, с.21]

Говорячи про літературний твір, повернімося до українського канону літератури у феміністичному дискурсі, що аналізує Соломія Павличко. Вона пише, що незважаючи на, здавалося б, рівноправний український канон у гендерному стосунку, говорити про це важко. Простежуючи українську феміністичну традицію, можемо говорити про досить значну кількість письменниць в історії нашого письменства. Про них ми вже згадували у першому підрозділі.

При цьому О. Гаєвська зазначає, що: «в українській літературі феміністичний дискурс не вироблений, він знаходиться лише в стадії постановки ключових питань і проблем, які вирішуватимуться в майбутньому і сучасними науковцями, і їх наступниками.» [32, с.35]

Власне так сьогодні і відбувається. Феміністичне питання у літературі лише набирає обертів. Сучасні дослідники намагаються переосмислити творчу діяльність письменниць-феміністок Н. Кобринської, О. Кобилянської, Лесі Українки та інших. При цьому варто зауважити, що після періоду активного розвитку у питаннях гендерної рівності та емансипації жінки на зміну прийшов

період «тиші» через прихід комуністичної влади. Через низку заборон та цензуру набуває поширення діяльність українських жіночих організацій в еміграції.

Своєрідне «мовчання» через майже сімдесят років обірвав голос української поетеси Ліни Костенко, творчу діяльність якої згодом заборонили. Задовго до цього українську лірику презентує жіночий голос Олени Теліги – поетеса, діячка ОУН. Її діяльність припадає на першу половину двадцятого століття.

Однозначно стверджувати про феміністичні погляди цих видатних жінок складно, проте неможливо заперечити силу їхнього жіночого голосу в історії українського літературного процесу. Погляди поетес можемо характеризувати як більш ліберальні у феміністичному дискурсі.

До прикладу, Ліна Костенко визнає патріархальність нашого суспільства, називає його чоловічим, та попри це вважає неприродним зіставлення жіночої та чоловічої статі.

А вже погляди Олени Теліги відображені у її поезії говорили про самодостатність жінки, вагому роль у боротьбі за українську незалежність. Все ж письменниця розглядає гендер як нерозривне ціле чоловіка та жінки, їх гармонійного співіснування, взаємної допомоги на шляху боротьби за незалежність.

Більше про позицію О. Теліги щодо ролі жінки можна дізнатися з її статті «Якими нас прагнете». Тут виділено та проаналізовано три типи жінки в українському суспільстві: перший – жінка-рабиня, другий – жінка-вамп і третій – жінка-товариш. Загалом для Олени Теліги існує новий тип української жінки-борця за волю, захисниці, вже не слухняної рабині. [38]

Із вище зазначених тверджень, можна дійти висновку, що феміністичні погляди, як і будь-яка інша теорія здатна до модифікацій, різноманітних письменницьких інтерпретацій. На це, зокрема, впливають суспільно-політичні зміни.

Відтак в історії українського письменства має місце не просто голос жінки а ціле багатоголосся. Цим терміном послуговується Соломія Павличко для характеристики сучасною феміністичної літератури. [36, с. 185]

Очевидним є те, що фемінізм в радянський час не мав нічого спільного з реальною гендерною рівністю. Єдиним паростком надії були письменники в еміграції. Врешті, після повалення режиму феміністична традиція в українській літературі продовжує розвиватися, набираючи шаленої популярності. Цей розквіт припадає на період здобуття Україною незалежності.

Літературознавці вважають, що відновлення феміністичного руху, створення жіночих організацій не могло не вплинути на літературу.

Поступово на літературному обрії з'являються нові обличчя, що здійснюють фурор в історії феміністичної критики. Письменниці-феміністки творять зовсім новий тип української жінки, говорять про проблеми, що замовчувалися століттями, порушують табуйовані теми, а сучасні літературознавиці безкомпромісно висвітлюють становище жінки-письменниці в літературі, та не лише сучасній. Вони здійснюють спробу переосмислити феміністичну перспективу усталеної літературної традиції.

До цих імен ми неодноразово вже зверталися в нашій роботі. Це сучасні письменниці та науковиці С. Павличко, В. Агеєва, Т. Гундорова, О. Забужко, М. Матіос, Н. Зборовська, Тамара Марценюк, Ірена Карпа, Софія Андрухович, Катерина Калитко та інші. Цей ряд можна продовжити ще низкою імен.

За тривалий період «мовчання» кожна з цих діячок має про що написати, не лише з особистої точки зору, а й через пережите попередніми поколіннями жінок. У постмодерному суспільстві голос жінки починає звучати дедалі частіше. Сьогодні письменниці вільно заявляють про пережиті українською жінкою утиски та постколоніальні травми.

Окреме місце у феміністичному дискурсі сучасної літератури займають доослідниці. Одними з найяскравіших постатей літературознавець-феміністок є Соломія Павличко, Тамара Гундорова та Віра Агеєва.

Вагомий внесок в розвиток феміністичної літератури зробила Тамара Гундорова своєю монографією «Femina melancholica. Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської», де літературознавиця аналізує творчий доробок Ольги Кобилянської як зачинательки феміністичної традиції в українській літературі на тлі найактивнішого етапу розвитку даної течії. Т. Гундорова характеризує місце письменниці в літературному просторі як типово маргінальне. [13, с. 9]

Науковий доробок Віри Агеєвої складають праці «Жіночий простір» розвиток жіночого емансипаційного руху на прикладі конкретних постатей в літературі та «Хто боїться привида матріархату» про суперечливі погляди щодо образу феміністки в романі Юрія Андруховича «Перверзія».

Одним з найяскравіших прикладів гучної заяви про себе як письменницю-феміністку сьогодення є творчість Оксани Забужко. Якщо біля витоків феміністичної літератури доби модернізму стояли Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, то однією з основоположниць сучасного феміністичного дискурсу у літературі можна сміливо вважати Оксану Забужко.

Оксана Забужко – українська поетеса, письменниця, літературознавиця. Гендерна та національна ідентичність - предмет зацікавлення її творчого доробку. «Польові дослідження з українського сексу» - роман 1996 року, що спричинив шквал обговорень та критики і нині залишається бестселером та найпопулярнішим зразком феміністичного письма часів незалежної України. У передмові до твору читаємо короткі критичні відгуки з різних країн. В одному з них «Польові дослідження з українського сексу» характеризують як перший постмодерний, феміністичний роман. [25, с. 6]

Цей роман є жіночим голосом, що врешті пролунав на весь світ. Тут і національні, і маргінальні, і постколоніальні проблеми українського суспільства. Твір є віддзеркаленням найбільш табуйованих тем. Його вважають зразком української літературної відвертості. [25, с. 11] Таких позитивних відгуків не злічити.

В основі автобіографічного твору історія про невдалий роман письменниці і художника. Авторка творить тип інфантильного чоловіка, нездатного кохати, брати відповідальність за власний вибір. Читач стає свідком складної самотньої долі жінки-письменниці.

Роман Забужко здійснив фурор в літературній традиції вже хоча б однією його провокативною назвою. Такий маркетинговий хід зіграв позитивну роль у зацікавленні потенційних читачів. Твір захоплює своєю відвертістю, експресивними вираженнями, подекуди лайкою. Ці фактори зумовили і шквал негативної критики переважно з боку чоловіків.

«Польові дослідження з українського сексу» не єдиний феміністичний твір письменниці. Феміністичний дискурс творчості Оксани Забужко достойно доповнюють твори «Я, Мілена» та «Сестро, сестро».

Вартий уваги роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія». На сторінках твору перед читачем з'являється нетиповий образ жінки XIX століття – одної з головних героїнь на ім'я Стефа. [4]

Роман відзначили великою кількістю позитивної критики. Віктор Неборак вважає, що Софія Андрухович зробила серйозний, не патетичний крок в напрямку нормальної прози за сім років.

Ще одна письменниця-феміністка в сучасному літературному процесі – Ірена Карпа. Часто в центрі творів письменниці саме жіночі образи. Яскравим прикладом є роман «Добрі новини з Аральського моря». Перед читачами історія чотирьох жінок, українок за походженням, що вирішили переїхати до Парижа у пошуках нового життя та самих себе. [27]

Центральною постаттю нашого дослідження феміністичного дискурсу сучасної української літератури є Катерина Калитко. Про її творчі здобутки та феміністичні орієнтири мова піде в наступному розділі.

Висновки до першого розділу

Отже, у першому розділі бакалаврської роботи ми проаналізували розвиток феміністичної літературної традиції в українському письменстві. Вважається, що активний розвиток феміністичної течії відбувся в епоху

модернізму. Біля її витоків стояли Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Леся Українка, Олена Пчілка та інші. Окреслили визначення поняття «фемінізм». Також, у роботі зазначені основні літературознавці, що вивчають феміністичну літературу в Україні. Це Тамара Гундорова, Соломія Павличко, Віра Агеєва та інші.

У першому підрозділі ми проаналізували творчість письменниць-феміністок кінця XIX століття, а в другому підрозділі звернулися до постатей сучасної української літератури. В основному, свою увагу ми зосередили на діяльності О. Забужко, Ірени Карпи, Софії Андрухович та продовжимо аналіз творчості Катерини Калитко вже в наступному розділі.

Узагальнюючи, можемо говорити про головну проблематику феміністичної літератури, увагу до якої намагалися привернути українські письменниці. Ідейно-тематична спорідненість феміністичної прози та лірики різниться з огляду на історико-культурну добу. Провідною темою феміністичної літератури кінця XIX століття є емансипація жінки, рівні права на освіту та наукову діяльність. Сьогодні ж, тематичні орієнтири відчутно змінилися. Сучасні письменниці-феміністки пишуть про актуальні їм жіночі виклики сьогодення. Вони пишуть про сильних духом жінок, голос яких повинен чути весь світ.

Розділ II Постать Катерини Калитко в сучасному літературному процесі

2.1. Життєтворчість Катерини Калитко. Феміністичні погляди письменниці.

Катерина Калитко – письменниця та перекладачка, авторка десяти збірок поезій та низки прозових творів.

Катерина Олександрівна Калитко народилася 1982 року та проживає у Вінниці. Освіту здобула в Києво-Могилянській академії на факультеті журналістики.

У 2023 році отримала Шевченківську премію у номінації «Література» за збірку «Орден мовчальниць», є володаркою кількох літературних премій, серед них – «Книга року БІ-БІ-СІ» (2017), «ЛітАкцент року» (2018; 2019) та інші.

Її творчість характеризується актуальною та прогресивною проблематикою. Вона є потужним жіночим голосом в сучасній українській літературі, що звучить різними мовами по всьому світу. Про це свідчить нагородження премією Women in Arts, заснована у 2019 році ООН Жінки в рамках руху солідарності за гендерну рівність HeForShe в Україні в партнерстві з Українським Інститутом.

Катерина Калитко – це завжди про фемінізм. Такі твердження сьогодні можемо чути не раз у медіапросторі. Творчий доробок Катерини Калитко є невід’ємною частиною сучасної феміністичної літератури. Це засвідчує ідейно-тематичний спектр лірики та прози авторки.

Творчості письменниці близька гостра тема війни, гендерної рівності. Сама письменниця зазначає: «Особисто мені жіночі голоси чути найгучніше та найпереконливіше. Ключові проблеми та суспільні явища в переломні моменти найкраще озвучили та відобразили в різних видах мистецтва саме жінки.» Можемо вважати Катерину Калитко яскравим прикладом однієї з таких жінок вже в сучасному світі. Це власне і відображає її творчий доробок. Більше того, письменниця вважає, що сьогодні в Україні вся найсильніша література – жіноча.

У ліриці Катерини Калитко можна віднайти і пам'ять поколінь, і болючі психологічні травми. Тут читаємо про війну, традиції, власну ідентичність, у тому числі гендерну.

Поезія Калитко складна, але і з цим не менш захоплива. Кожна її збірка наповнена проникливими образами. Катерина Олександрівна одна з найпопулярніших письменниць в сучасному українському літературному процесі. До її постаті справді прикута увага багатьох читачів та поціновувачів якісної літератури. Вона пише водночас гостро та емоційно. Катерина Калитко пише про особисте та наболіле, про те, що актуально саме зараз або впливає на нас дотепер.

Феміністична течія в літературі засвідчує дорослішання українського соціуму. Катерина Калитко не боїться гучних заяв у власних вираженнях, це прочитується і на сторінках її ліричних збірок. На думку письменниці, українська жінка-інтелектуалка не може не бути феміністкою. Українські феміністки – розумні жінки, які висвітлюють ті проблеми, що цілі покоління замовчували, не маючи найменшої можливості.

При цьому Катерина Калитко зазначає, що українська жінка досить довго була змушена підлаштовуватися під патріархальний лад, для того, щоб тобі було легше. Простіше при стати на патріархальний порядок. Ще раз таку думку ми почуємо вже у збірці поетеси «Орден мовчальниць». Мова йде про вірш «А вмiла б мовчати – могла б мати...». Детальніше ми проаналізуємо його в наступному підрозділі.

«Я себе трактую як феміністку і дуже тішуся, що ми доросли до спільноти, яка це приймає.»[21] - сміливо заявляє Катерина Калитко в одному зі своїх інтерв'ю.

Особливу увагу поетеса зосереджує на силі жіночого голосу в літературі та своєрідній спадкоємності між жінками-письменницями. Ідея тяглості поколінь, сестринства часто звучить у творах Калитко. Сама ж авторка говорить про важливість того ґрунту, основи у вигляді вже сформованої попередньої

феміністичної традиції, яку репрезентують видатні постаті українського письменства. Про них ми писали у першому розділі бакалаврської роботи.

Катерина Калитко досліджує себе, свою жіночу лінію, свій рід. Вона стає тим голосом, що говорить про тягар, що вже звикла нести українська жінка. Сама письменниця радить нам вивчати свою родинну історію та історію загалом задля цілісного усвідомлення та аналізу тих постатей, які творили її до нас. Калитко говорить про сильних жінок, що пережили XIX та XX століття та зуміли вже тоді пронести свої ідеї, які звучать крізь століття.

Творчість Катерини Калитко спонукає жінок не мовчати. Це мовчання письменниця-феміністка метафорично називає темрявою, при цьому зазначаючи, що залишатися у ній – це не є вихід. [21]

Про мотив мовчання ми ще не раз говоритимемо у наступному підрозділі в аспекті збірки «Орден мовчальниць». Він є наскрізним у збірці, де Катерина Калитко врешті наважується порушити це мовчання. Ще і доволі голосно.

Важливим аспектом для Катерини Калитко є гендерні стосунки письменників в літературному колі. Вона говорить про домінування чоловіків у літературній сфері. Письменниця стверджує про «чоловічі правила гри» на основі власного досвіду входження в царину літератури. [24]

Як бачимо, з цим письменниця-феміністка не змирилася та досягла успіхів незважаючи на патріархальний устрій. Такими є феміністичні погляди Катерини Калитко. Ці думки можемо знайти і на сторінках її збірок.

Творчий доробок поетеси налічує низку поетичних збірок таких, як «Посібник зі створення світу», «Сьогоднішнє завтрашнє», «Портретування асфальту», «Діалоги з Одиссеєм», «Сезон штормів», «Катівня. Виноградник. Дім», «Бунар», «Ніхто нас тут не знає, і ми — нікого», «Орден мовчальниць», «Люди з дієсловами».

Кожна з них по-особливому важлива для авторки та несе в маси свої ідеї та заклики. Серед цих десяти поетичних збірок нашу увагу привернули «Катівня. Виноградник. Дім», що вийшла друком ще у 2014, «Ніхто нас тут не знає, і ми — нікого» - збірка 2018 року і «Орден мовчальниць» - досить нова збірка Калитко,

надрукована у 2021 році. Аналізу останньої з них присвячений наступний підрозділ.

«Катівня. Виноградник. Дім», цю збірку можна охарактеризувати одним лише словом – біль. Поезія у збірці про пам'ять тих травматичних подій минулого, що сьогодні заважають нам повноцінно вдихнути повітря на повні груди та почати нове життя. Вже у передмові до збірки, Катерина Калитко пише про власну поезію так: «Ця книжка як вино зі зболеної лози, пророслої на суворому ґрунті - про те, як тривожно дихається у спустошеному й виснаженому домі, про те, як тяжко він віднаходиться й гостро відчувається.»[23]

Катерина Калитко порівнює свої вірші з терпким вином і пише, що в них прочитується потреба жити попри біль.

Найкраще ці мотиви прочитуються у вступному вірші «Як прожити тепер нам після всього що сталося». У «всьому, що сталося» Калитко узагальнює пережитий травматичний досвід. Проблема пам'яті поколінь є наскрізною не лише у збірці, а й характерна для творчого доробку письменниці загалом. Ту біль вона описує так: «в грудях репає біль удару ворсистий як абрикоса / як прожити тепер нам / як ти живеш із тим» [23]

Для нас важливо окреслити лейтмотив збірки задля правильного розуміння головної думки, що намагається донести Калитко до читачів. Адже вона пише і про жіночий біль, який змушена терпіти жінка.

Ці мотиви відтворені у вірші «Птахозмій за горбом зветься Буг, віковичний, тому Південний». Центральним є мотив жіночої тиші: «Твій обов'язок, жінко це вросла в тіло сорочка, / він вповзає у сни і шепче це їм усім. / Кожна тиша жіноча складається з голосів. / Вишкрібаючи із казанів своїх срібну несить, / кожна, кожна молиться: досягнути би й понести б. / Але в час війни назовні жінки не кровлять / а тоді й біля серця стає кровотік грудками...» [23, с 11]

Тиша у вірші – це те, про що мовчить жінка – про свій біль. Про жіноче мовчання ми ще не раз згадаємо вже в парадигмі збірки «Орден мовчальниць».

Ще одна знакова збірка К. Калитко - «Ніхто нас тут не знає, і ми — нікого». Тут зібрані вірші написані верлібром. Це цілі історії, які перегукуються між

собою. Що спільне між збірками поетеси – це життя з травматичним досвідом минулого. Сама Калитко у своїх віршах метафорично називає це шрамами, порівнюючи їх з вишивкою у вірші «Тихо, іще тихіше, цить». Проте замість полотна – жива людина. У тих шрамах – спроба віднайти себе. Вони важливі для Калитко. Вона не раз говорить про те, що потрібно зберігати пам'ять, історію, яку в нас досить тривалий час намагалися відібрати.

Досить часто тим полотном стає жінка. Тому поетеса не могла обділити увагою жінку і в збірці «Ніхто нас тут не знає, і ми — нікого». Серед віршованих творів помітно виділяється «Ось тобі, жінко, мова».

Мова у вірші Калитко залишається єдиним способом захистити себе. Це перегукується із основними постулатами феміністичної літератури. Бо саме силою слова письменниці-феміністки відстоюють свої права. Так і у вірші авторка закликає захищати себе «до останнього подиху, і нізащо».[25, с. 40]

У вірші активно використовується воєнна термінологія: система радіоперехоплення і прилад нічного бачення, дислокація, постріл, приціл. Поетеса ототожнює слово з набоями: «Набоїв припасено вдосталь, їх не шкодує, / якщо ж скінчаться – виробляй їх зі слів, / тільки тоненькі жіночі пальці здатні на цю моторику».[25, с. 40]

Лірична героїня у вірші Калитко ніби перебуває на війні, і ворог її вже зовсім близько. Проте у цій війні її зброя – то слово. Так і в своєму житті Катерина Калитко бореться силою свого слова.

Про силу жіночого слова поетеса пише у збірці «Орден мовчальниць». Її детальніший аналіз проведемо у наступному підрозділі бакалаврської роботи.

2.2 Мотив мовчання у збірці Катерини Калитко «Орден мовчальниць»

«Орден мовчальниць - це найвідвертіша та найособистіша моя збірка, у якій Я практично в жодному тексті не ховається за ліричної героїнею.» Саме так Катерина Калитко описує своє зібрання поетичних творів 2021 року. У збірці переважає інтимна лірика. Збірка складається із шести розділів під назвою «Принишклий ландшафт», «Жіноча половина», «Шепіт», «Чоловіча половина», «Крик», «Тиша».

За збірку «Орден мовчальниць» К. Калитко отримала Шевченківську премію у 2023 році.

У книзі поетеса майстерно творить так званий жіночий портрет у мовчанні. На основі вище зазначеної цитати можна дійти висновку, що цей узагальнений образ жінки у збірці є автобіографічним, як і власне сама збірка.

Наскрізним у збірці є мотив мовчання. Власне про це жіноче мовчання пише Калитко в «Ордені мовчальниць». Століттями жінки були обмежені у власних правах. Це, звісно ж, замовчувалося. Винятком же ставав будь-який прояв незгоди. Література десятиліттями була одним із способів висвітлення цієї проблеми і залишається до сьогодні на прикладі поезії Катерини Калитко.

Вона проговорює усі складнощі жіночого шляху в царині мистецтва, чи то в літературі, чи в культурі, політиці. Калитко стверджує, що приходить момент, коли тобі кажуть досить, досить говорити. У двадцять першому столітті проблеми, які давно повинні бути вирішені, все одно існують.

У збірці перед нами постає образ жінки, яка втомилася мовчати. Вона виходить на публіку, проговорює незручні речі, не боїться бути дивною, йти проти суспільства.

Роль цієї відважної жінки відводить собі сама поетеса. Вона пише про себе саму, про те, що її турбує, що болить. Отже, лірична героїня віршів Калитко врешті вирішує заговорити про наболіле, як і сама авторка промовляє літерами на сторінках своєї збірки до всього світу.

Тож про що ж мовчить жінка в поетичній збірці Калитко. Це мовчання про все водночас, що довелося пережити українським жінкам. Утиски, дискримінація, відсутність можливості здобувати освіту, самореалізуватися та шквал критики при найменшій такій спробі. Все це залишило шрами, з якими ми живемо та про які ми мовчимо.

Про них «мовчить» і Катерина Калитко у вірші « А вміла б мовчати – могла би мати...». Лірична героїня ніби звертається до самої себе з думкою, що напевно, легше було б вміти жінці стерпіти, змовчати : « А вміла б мовчати – могла би мати цілком інакше життя... / Але ж ні, обрала свободу мовити, / прагла,

/ щоб саме той, тонкий та білий, потребував твоїх слів, / щоби відповідав тобі – так хотіла.» [26, с. 37]

Ці рядки з другого розділу збірки під назвою «Жіноча половина». У поезії «А вмiла б мовчати – могла б мати...» Катерина Калитко пише про те, що є куди простіший шлях – це мовчання, але вона обирає свободу. Це перегукується з життєвими цінностями авторки. Калитко каже, що готова бути тією, кому випало говорити про це: «Я просто не мала іншого вибору» - каже Катерина.

Власне, як і її лірична героїня, вона змушена врешті заговорити – порушити обітницю. Цю думку яскраво виступає в рядках вірша «По заслuzі тобі, сестрице...». Ця лірика також належить до другого розділу збірки під назвою «Жіноча половина».

«Кажуть, це вдруге лише обітницю так порушено зроду-віку, відколи існує орден, і доводиться зашивати губи грубою червоною ниткою, щоб ніколи більше.», - пише Калитко. [26, с. 35]

Як бачимо, особливим є мотив мовчання у збірці. Жінки звикли жити у світі, де все вирішували та формували чоловіки. Це авторка передає за допомогою символу зашитих губ.

Лірична героїня збірки перейнята біллю того мовчання, вона намагається передати його у кожній строфі: «А вони мовчали, коли їм веліли. / Коли їх розтирали, як мак, до тихого молока: / шорсткий глиняний череп старої макітри повен солодкої вдаваної глухоти. / Вони мовчали, коли їх позбавляли цінності, / копняками котили в осіннє болото, / як дзвони з церков, підірваних динамітом, / лункі голосисті дзвони з вирваними язиками.» [26, с. 40]

Проте жінка у віршах Калитко починає промовляти «Колючими словами». Лірична героїня «Говорила, випереджаючи. Говорила, знезброюючи. Говорила, тримаючи на долоні вийняте серце. Говорила крізь без'язикий захват, крізь іменні пювки у лице.» [26, с. 40] Ці та попередні емоційні рядки з одного вірша «Чоловіки мовчали, караючи їх за переступ.»

Катерина Калитко та її героїня сміливо промовляє до суспільства. Вона не боїться бути відкинутою. Вона усвідомлює, що обираючи свободу, а не мовчання вона прирікає себе на боротьбу, осуд соціуму, несприйняття.

У своїй поезії вона пише про відчуття покинутості, вона «Чужа» у суспільному вимірі. Про це читаємо в поезії «Я добре знала ту пісню»: «Я добре знала ту пісню і просто хотіла / співати разом із ними; я гарно співала. / Хотілося бути частиною спільного, не якимсь / випадковим уламком. / Але вони стояли плечем до плеча, до мене потилицями, / ніби позаду порожнє місце, / не впускаючи мене в пісню, в жодну найменшу шпаринку». [26, с. 39]

Опозицію «Свій – Чужий» часто можна зустріти на сторінках творів Калитко. Можна провести паралель між Своїм, в ролі чоловіка та чужим в ролі жінки. Жінка, що обирає не мовчати та бореться за власні права не сприймається суспільством. Це на власному досвіді відчула сама авторка. Про це ми вже писали у підрозділі 2.1

Це відтворено і в рядках вірша «Уявляєш, як лебідь обіймає людину?». У ньому лірична героїня говорить, що відрізняється від інших: «У порядних дівчаток сплять на грудях, на плечах / котенята, білки, лисички, плюшеві переважно, / пандочки, хто там іще. / У мене лебідь – вразливий, живий. / Здається, вві сні відчувається пташенням всю холодну січневу ніч. / Як же я йому поясню, звідки беруться рани, / якщо ніхто не стріляв, / чому на грудях пір'я просякло червоним?» [26, с.111]

Тут знову ж таки читаємо про рани ліричної героїні – тобто її травматичний досвід. Через нього вона відрізняється від інших.

В анотації до збірки Катерина Калитко пише: «Та без досвіду цього мовчання не було би голосу, що звучить у цій збірці» [21]

Мотив мовчання виходить вже із самої назви збірки. Головною ідеєю назви є те мовчання, якого потрібно дотримуватися, не порушивши обітниці. Проте Катерина Калитко робить протилежне – вона зламала обітницю своїм голосом, бо не могла більше мовчати про горе, поколіннєві травми та стереотипи, що переслідують жінок.

Цікаво спостерігати певний розвиток того мовчання за розділами збірки. Символічними є їх назви, що протиставляються одна одній. Наприклад, «Крик» - «Тиша», «Шепіт» або ж «Жіноча половина» - «Чоловіча половина».

Можна припустити, що у збірці, як і в прозового твору є своя зав'язка, розвиток дії, кульмінація та розв'язка. Це зовсім не стосується тематичного аспекту поезій. Навпаки, всі вони різні за формою та змістом, проте у кожному розділі можна відчувати певну настроєвість відповідно до його назви. Цікаво, що ця розв'язка закінчується тишею. Ніби Катерина Калитко сказала все те, чого прагла, це як своєрідне заспокоєння, або ж навпаки в силу непочутості письменниці суспільством, після «Крику» вона замовкає.

2.3 Образ жінки у збірці Катерини Калитко «Орден мовчальниць»

У збірці «Орден мовчальниць» Катерина Калитко творить унікальний тип жінки.

Аналіз цього образу слід почати із твердження самої Катерини Калитко. У передмові вона зазначає: «Портрет української жінки частіше визначає те, про що вона мовчить, ніж те, про що говорить.» [21]

Суспільство звикло до мовчазного образу української жінки, що смиренно продовжує нести на собі тягар гендерної дискримінації. Катерина Калитко своєю збіркою намагається створити зовсім новий тип жінки, що не боїться голосно промовляти. Як наслідок, вона змушена терпіти закиди в надмірній відвертості та колючості. Проте Катерина Калитко пише, що це єдиний шлях щоб залишитися собою та стати голосом своїх сестер.

Як вже згадувалося у попередньому підрозділі, образ жінки у збірці є автобіографічним. Він пронизує всю збірку, а її лірична героїня уособлює погляди самої Авторки.

Цей новий тип жінки увібрав у себе найсміливіші якості. Перед нами жінка, яка хоче бути почутою. Вона готова боротися за власну ідентичність. Через це її не сприймають. Про позицію «Чужої» у суспільстві ми вже зазначали. При цьому до уваги брали вірш «Уявляєш, як лебідь обіймає людину?».

Наведемо у приклад ще один вірш, у якому жінку, що не підкоряється патріархальному ладу та не мовчить називають відьмою. «Безсоромниця, відьма, таких, як ти, / мучити й мучити, поки шкіра не злізе. / Вона не зважає, мовчки сидить на сходах, долоні коліньми затиснувши, / дивиться в бік, де зазвичай / у приміських садках займається квітень: / біле світло, розряд електрики, що відбирає пам'ять.»

У вірші поетеса яскраво вводить символ голки, якою зашивають жінці губи аби та не могла говорити. Та голка – це інструмент в руках суспільства, що звикло жити стереотипами.

«Там, під електричною лампою, над живою свічею / розжарюють голку, / якою їй уста зашиватимуть. / Але можна й без голосу, / можна самим лише поглядом. / Жодна відьма не втопиться, мав би це знати. Так до кінця життя дивитиметься, / аж кожна дорога під ногами йому палатиме, / ніде сховатися в цьому місті, / всюди сам лиш вогонь.» [26, с.49]

Також образ у збірці Катерини Калитко можна характеризувати як узагальнений образ всього українського жіноцтва. Катерина Калитко пише, що це голос всього сестринства.

Образ жінки у цій збірці не є відокремленим, він абсолютно узагальнений. В цьому образі кожна українська жінка, більше того він не має часових обмежень. Тут жінка розповідає про свій біль, втрату, про почуття, про кохання у вісімдесяти різних віршах. Незважаючи на тишу, голос жінки тут лунає як ніколи гучно.

Доцільно говорити про постать Катерини Калитко як однієї з сучасниць українського письменства аби створити у нашому розумінні цілісний образ жінки у збірці. Про її погляди та творчі орієнтири ми вже згадували у попередньому підрозділі. Тому можемо сміливо охарактеризувати Катерину Калитко як ту, що не боїться говорити про проблеми жінки в патріархальному суспільстві. Катерина Калитко стає наступницею тих сміливих жінок, що наділяли силою слова десятиліття та століття тому.

У цьому контексті можемо говорити про пам'ять поколінь та тему сестринства у творчості поетеси.

Підтвердженням цієї думки є поезія «По заслугі тобі, сестрице». Жіночий голос в поезії авторка називає «чарівне кресало, здатне видобувати любов із каменю, що вібрало у нього в голосі назавжди засвітило повітря, а ластівки, що випурхували між пальців, не дістануться яструбам». [26, с. 35]

З цих рядків розуміємо, що Катерина Калитко завдячує тим жінкам, що ревно боролися за право голосу і посіли чільне місце в нашій історії.

Відчуття присутності певних постатей за плечима, тієї тяглості поколінь рятує від беззахисності теперішнього часу. Про це говорить сама письменниця. Зв'язок поколінь у віршах присутній не лише в історичному аспекті, а в прямих родинних взаєминах, адже перед нами саме портрет української жінки. Українкам є про що помовчати. Жінки мовчать про складні травми цілих поколінь, про своє горе, про стереотипи, які переслідують нас століттями. Тут образ жінки в цілих поколіннях.

У шести розділах збірки налічуються десятки віршів. У них різний часопростір, вони не пов'язані між собою, проте їх об'єднує наратив, ідейно-тематична основа і власне цей наскрізний образ вольової жінки. Цікаво, що у збірці виділено чотири вірші. У змісті книги перед їх найменуванням є позначка під назвою «Четверо». Проте Катерина Калитко не створює окремих розділів для цих віршів. Назвами для них служать жіночі імена «Катерина», «Марія», «Тамара» та «Інша Катерина».

Перед читачами жіночий рід Катерини Калитко - від прабаби Катерини до мами Тамари. У поезії історія кожної з них. У кожного своє горе, і ніхто з них не знає чого чекати завтра.

Особливими для письменниці є ці вірші, бо пише вона їх про себе та своїх рідних. Вона оголює свою душу перед читачем, характеризує цю збірку як безшкірну.

Узагальнений образ у збірці можна простежити на прикладі жінок цього роду. Центральним образом в першому вірші «Катерина» є прабаба Катерина.

Катерина Калитко пише про весь той травматичний досвід, який цій жінці довелося пережити. Страшні події спіткали Катерину, і кожна з них залишила невиліковну рану.

Їй довелося пережити голод, прихід різних режимів, особисті втрати своїх близьких: «що далось найважче: / викопати за єдину ніч землянку, / щоби сховати корову від реквізиції, / щоби всі твої шестеро вижили в Голодомор? / Місяцями охороняти з дробовиком погріб, / де сховала дочок – щоб не погнали в Німеччину, – і сільських євреїв? / Кидатися грудьми на радянський штик-ніж, шість на чотири, / аби не чіпали інших, лише тебе? / Поховати обох чоловіків...», - все це впало тягарем на жіночі плечі. [26, с. 52]

Читаємо і про кохання прабаби Катерини, і про те, що з тієї любові з'явилася її дочка Марія. Закінчується вірш порадою від прабаби: «Поспи, моя ластівко, сили побережи, – каже праба.» Бо ніхто не знає, що може чекати нас завтра: «що доведеться робити завтра: копати землю? стріляти? цілуватися, як востаннє? літати?» [26, с. 52]

Наступний жіночий образ збірки – це Марія, про неї вже згадували у попередньому вірші. Це ще одна доля жінки з цілого покоління, якій довелося боротися та виживати.

«Постійно щось падало: / рясні коштовні коралі на дно криниці / і, здавалося, доля разом із ними; / німецькі авіабомби на київський вокзал, / де ти тремтіла, самотня підлітка, / і думала, що життя скінчилося, не почавшись» [26, с. 55]

Ще один жіночий портрет – мати Тамара. У вірші читаємо про особисті переживання та особливості стосунків Катерини з матір'ю. Тут вона фрагментарно вміщує власні спогади.

«А вдома / ти сидиш у колі світла під настільною лампою, / випростуєшся мені назустріч, кажеш: / Я тут пошила для тебе сенс життя, / залишалася гарна тканина; / в одному місці трохи нерівний шов – / у машинці знову заїла лапка, нитку ледь не порвало; / ти поміряй, якщо не підійде – /я перероблю.» [26, с. 59]

У поезії прочитується теплота стосунків матері та дочки. Вони розуміють одна одну: «Ти й без моїх пояснень розуміла, / чим цей квітень мені болить. / Я не встигала відкрити рота – ти знала, що я скажу, / вгадувала, що зніматиму, коли я бралася за фотокамеру, / легко закінчувала розпочаті мною речення. [26, с. 59]

Четвертий вірш про іншу Катерину розпочинається ніби якимись спогадами з дитинства та у порівнянні дуже контрастними є наступні рядки: «Або ось – довіра, тонка сіроока дівчина, / пішла в ті кущі за лагідним педофілом з цукеркою, / тепер сидить у куточку, ні з ким не говорить, очі оскліли. / Ах, як жаль.» [26, с. 60]

Таким чином письменниця намагається привернути увагу до проблеми насилля. Після цього Катерина Калитко в цій поезії наводить безліч травм, що довелось та доводиться переживати. Тут доцільно говорити про пам'ять поколінь через низку відтворених травматичних подій.

«Все найгірше сталося уже, чого нам тепер боятися? / У кожної з нас є хтось рідний, кому вистрелили в потилицю, / кому на засланні серед снігів повипадали всі зуби, / кому, накритому прапором, кача пливло по Тисині, / кому наснилося нехороше під стелею слідчого ізолятора.» [26, с. 60]

Отже, Катерина Калитко у збірці творить наскрізний автобіографічний образ жінки в різних портретах. Це сильна духом жінка. Вона втомилася мовчати, хоче аби її почули. Вона не боїться бути дивною чи гнаною суспільством.

Висновки до другого розділу

У другому розділі бакалаврської роботи ми проаналізували постать Катерини Калитко, її феміністичні погляди та як ці погляди відтворені у збірці поетеси «Орден Мовчальниць».

Катерина Калитко – українська письменниця та перекладачка. Її творчий доробок налічує десять збірок поезій та низку прозових творів. Її творчість характеризується феміністичною тематикою. Це потужний голос у сучасному українському літературному процесі. Свої погляди письменниця викладає на папері. Прикладом є її збірка «Орден мовчальниць». Провідним та

наскрізним у збірці є мотив мовчання, що врешті порушує жінка. Особливим є образ жінки у збірці Катерини Калитко через свою автобіографічність. Перед читачами постає смілива жінка, що не боїться бути відкинутою суспільством. Цей образ відтворений через різні портрети. Яскравим прикладом такої жінки є цілий рід письменниці. У збірці Калитко пише про жінок в її родині. Через реальний досвід вона намагається говорити про справжні проблеми та травми, що переживали українські жінки та як це впливає на сучасну жінку сьогодні.

Розділ III Прозова збірка «Земля загублених, або маленькі страшні казки» як зразок феміністичного письма Катерини Калитко

3.1 Ідейно-тематична спрямованість збірки «Земля загублених, або маленькі страшні казки»

«Земля загублених, або маленькі страшні казки» - прозова збірка Катерини Калитко, що вийшла друком у 2017 році та отримала премію «Книга року Бі-Бі-Сі».

Збірка складається з дев'яти оповідань під назвою «Вода», «Каштелян», «Вітер у порожній очниці», «Мартин», «Володарка зміїв», «Море нас поглинуло», «Лалібела», «Хлопчик і син», «Вера і Флора».

Сама Катерина Калитко говорить про складну тематику та проблематику творів у збірці. Одним із факторів цього є персонажі з хиткою гендерною ідентифікацією. Оповідання Калитко засвідчують чоловіче та жіноче начало та шлях до його усвідомлення.

Вже сама назва говорить читачеві про кого ж ці страшні казки. Тож хто такі ці «загублені» Катерина Калитко розкриває у кожному з оповідань.

У передмові до збірки письменниця зазначає, що ця книга «Виросла з потреби в укритті та оперті. Вона перероджується і розростається щоразу, коли черговий інакший переживає свою відкинутість, і тому постійно оточена водою, як ембріон.» [22]

Можемо провести паралель між символом землі та книгою, і дійти висновку, що ця збірка є своєрідним прихистком, ґрунтом для людей, що витісняє суспільство, для тих, хто ще не знає ким себе визнати.

Наскрізним у збірці є символ не тільки землі, а й води. Одне з оповідань у книзі Калитко – це «Вода». Вода стає символом життя, що дає сенс кожному твору збірки. Вода в Калитко стає ключем до самовизначення. Як вода допомогла головній героїні одного з творів у визначенні власної гендерної ідентичності детальніше проаналізуємо у наступному підрозділі.

Катерина Калитко в одному зі своїх інтерв'ю зазначає, що ця збірка є голосом на захист тих «інших» людей, до яких власне себе і зараховує.

«Земля загублених, або маленькі страшні казки» стала ще однією спробою говорити про вади «нормального» суспільства, яке живе стереотипами та не здатне дотримуватися основних прав та свобод людини. Центральною проблемою в цьому контексті є гендерна ідентичність та тема складної долі жінки в чоловічому світі.

Усі дев'ять творів – це історії з гострим сюжетом та унікальною проблематикою, що висвітлює особливості жіночого та чоловічого буття. Катерина Калитко творить неймовірний образний ряд, що є джерелом аналізу фемінного та маскулінного начал.

У вище згаданому оповіданні «Вода» центральною є проблема гендерної ідентифікації жінки. Це нова тема для української літератури, що сміливо порушує Катерина Калитко у своїй збірці. Загалом можна простежити у творах фемінну та маскуліну лінію. Авторка змальовує як чоловічі, так і жіночі образи, що стають центром втілення важливих суспільних питань.

У «Воді» головна героїня, виховується батьками як хлопчик, проходить довгий шлях до самовизначення. На її дорозі не одне моральне потрясіння до розуміння ким вона є насправді. Чоловічий образ дає дівчині безліч можливих переваг, яких вона б не мала будучи жінкою. Проте усвідомлення свого істинного гендеру дає їй відчуття свободи, повноцінності. «Вода» Катерини Калитко є джерельною базою феміністичної критики та гендерних студій у даній кваліфікаційній роботі. Оповідання є прикладом феміністичної літератури авторки.

Катерина Калитко у своїй збірці творить не лише жіночий макрокосмос з проблемами гендерної нерівності, вона пише і про маскуліний світ, та як стереотипи патріархального суспільства змушують чоловіків відчувати себе «іншим», відчувати свою меншовартість у світі мужності та відваги.

У наступному творі «Каштелян» перед читачами змальовується образ чоловіка, що страждає від власної нереалізованості себе як чоловіка-воїна, захисника, борця. Калитко вводить архетипи чоловіка-патріарха, батька та воїна як центральні у творах. Герой шукає шлях до самореалізації себе у цих образах і вирішує замурувати себе в стіні, щоб у такий спосіб захистити місто. Він

проходить своєрідний шлях трансформації, шукає себе аби реалізуватися в архетипі патріарха.

Приклад твору «Каштелян» доводить, що Катерина Калитко як письменниця-феміністка пише не лише про проблеми жінки, а й про вплив стереотипів на чоловіків. Вони теж часто страждають від традиційних уявлень та стандартів того, яким же ж має бути справжній чоловік.

Загалом можна провести паралель у збірці між фемінним та маскуліним світом у збірці та проблем, з якими доводиться боротися тим загубленим, про яких пише Калитко у своїй збірці.

Це не єдиний твір, що презентує маскуліний світ. Чоловічий образ Калитко змальовує і в оповіданні «Хлопчик та син». Головний герой твору Тео відчуває власну безсилість як чоловіка, бо не зміг захистити своїх рідних матір та сестру. Катерина Калитко у творі «Хлопчик та син» створює образи протележні до традиційних у патріархальному суспільстві. Тут хлопець переживає кризу через те, що не вписується в рамки традиційного образу чоловіка.

Жінки у творі навпаки постають як мужні та незалежні: «Так складалося, що чоловіки його роду були тьмяні, як тіні, але завжди осідлі, вони давали дім, зумовлювали проростання й народження наступних поколінь; жінки натомість були ніби блукаючі вогники, що кликали за собою, — сильні, яскраві, але ні до чого не прив'язані.» [22, с.177]

Беручи до уваги феміністичний дискурс твору, важливо говорити про проблему фізичного насилля над жінками, про яку пише Калитко. Сестра головного героя Тео ледь не стала жертвою звалтування: «Його руки блукали її тілом безпардонно, ніби місили тісто, Мартіна пручалася відчайдушно, але абсолютно безгучно.» [22, с.171]

Довгий час Тео страждав від думки, що не зміг нічого вдіяти та захистити сестру. Тому він вирішує стати рятувальником. Згодом ми читаємо про трансформацію героя, який переборовши свій страх та недосвідченість, врятував життя дитини та прийняв роди у жінки. На основі цього твору можна ще раз

зауважити, що Катерину Калитко цікавить не лише жіноча сторона питання гендерної нерівності, а й чоловіча.

Отже, вище згаданим творам збірки «Земля загублених, або маленькі страшні казки» характерна феміністична тематика. У кожному з них вона розкривається по-різному, через різних персонажів. Письменниця висвітлює проблеми як жіночого, так і чоловічого світів. В основному, це стосується гендерної нерівності, стереотипів, під закони яких не вписуються жодна з статей.

Окрім цього, у збірці Катерини Калитко є місце творам, які акцентують увагу читачів на проблемі ставлення суспільства до людей, що відрізняються за сексуальною орієнтацією на прикладі оповідань «Вітер у порожній очниці» та «Вера і Флора», або з фізичними особливостями їхнього тіла, травмами у творі «Мартин».

Можна зазначити, що сюжет малої прози Калитко такий же гострий, як і їх проблематика. Оскільки Катерина Калитко сама зараховує себе до тих загублених, їй важливо заявляти про це голосно. Цим голосом стає її збірка «Земля загублених, або маленькі страшні казки».

3.2 Проблема гендерної ідентичності в оповіданні «Вода»

Серед дев'яти оповідань збірки Катерини Калитко «Земля загублених, або маленькі страшні казки» саме «Вода» найяскравіше втілює феміністичні погляди письменниці. Більшою мірою нам все ж слід звернути увагу на гендерні студії твору, проте феміністична критика тут відіграє не менш важливу роль.

Розпочинається прозова збірка власне з оповідання «Вода», і вже з нього Катерина Калитко творить цілий макрокосмос із серії гостросюжетних казок. Усі твори різні, проте в поєднанні виконують свою головну мету. Кожна з них презентує історії «інших» людей, що не вписуються в суспільні рамки.

Саме оповідання «Вода» служить полотном для привернення уваги читачів до досить табуованої проблеми в українській літературі. Можна сміливо заявити про унікальну спробу висвітлення гендерної проблематики, що успішно здійснила Катерина Калитко в національному літературному процесі.

При цьому, варто зазначити широкий проблематичний спектр твору. Тут і травми післявоєнного суспільства, і гостра проблема власної ідентифікації, гендерна дискримінація, нерівність прав, недоступність освіти, тощо.

«Вода» - це історія про складний шлях дівчини до визначення власної гендерної ідентичності.

Дівчинка на ім'я Лале – головна героїня твору, одна з тих, хто постраждав від жахливих наслідків війни. З війни, про яку пам'ятали всі Калитко і розпочинає своє оповідання. Як і будь-яка війна, вона залишила по собі багато сиріт. Про долю однієї з них ми читаємо у «Воді».

Дівчинку-сироту всиновили батьки та дали їй гендерно-нейтральне ім'я Лале: «Я не переплутала слів, сказавши «всиновили». Так, вони зробили мені гірше, ніж могли зробити самотнє дитинство, голод, людська злість, жебракування і ночівля в траві просто неба. Вони завжди хотіли сина. І, нікому не сказавши, що прийняли у свій дім дівчинку-сирітку, виростили з мене сина.»[22, с.5]

Дівчинка не пам'ятала хто вона та звідки, тому досить легко батьки призначили її сином, і дівчинка повірила в це.

Усі події змальовуються на фоні гірського міста Змієва Шия. Катерина Калитко змальовує красиві пейзажі, а поміж них історію міста, що пережило не одну війну.

«За наше місто завжди воювали. Воно було водночас брамою і ключем, його потребували всі, хто вів свої війська на завоювання нових земель. Ми воювали завжди.» [22, с.7]

Важливо зупинитися на історії рідного міста героїні твору з декількох причин. Перша з них – це війна. Війна є однією з центральних тем не лише у збірці «Земля загублених, або маленькі страшні казки», а й у творчості Катерини Калитко.

При цьому слід говорити про ідейно-тематичний та проблематичний спектр малої прози Калитко, що ґрунтується на темі війни. Саме війна породжує одні з головних проблем оповідання «Вода».

Друга причина – це те, що саме зрада дівчинки свого міста стане вирішальним аспектом на її життєвій дорозі.

Повернемося до виховання Лале. Її виховували як хлопчика. Зростала Лале у суспільстві, де досить чітко та стереотипно були розділені жіночі та чоловічі ролі. Їй доводилося жити не своє життя, виконувати обов'язки, що суспільство вважало суто чоловічими.

Патріархальний устрій диктував такі правила: «Із десяти років усі хлопчики мали працювати. Так опановували певне ремесло та заробляли кілька зайвих мідяків на сім'ю. Дівчаток вчили шити й вишивати, але моя мати ніколи не стала б вчити мене такого.» [22, с.9]

Лале хотіли віддати у кузню до батька, проте вона була занадто слабка для цього. Її в помічники взяв до себе сусід, водовоз.

Як би батьки не намагалися виховувати з Лале хлопчика, жіноча природа нагадувала про себе. Лале на фізичному та тілесному рівні відрізнялася від своїх товаришів. Це дуже травмувало дівчину, особливо коли вона побачила, що різняться за тілобудовою від інших хлопців.

Вперше це трапилося, коли Лале було десять. Вона з друзями побігла до озера: «хлопці вже були біля води, скидали сорочки, з розбігу із вереском стрибали в прохолоду ставка, здіймаючи бризки. Я дивилася й холола, але не від води — тільки тепер усвідомлювала, наскільки їхні тіла відрізняються від мого. Їхні вузькі стегна, вкриті темними волосками, ноги міцні, як пагони вітряної колючки ... спини з рельєфними м'язами, підкресленими важкою працею, широкі плечі навіть у найхудіших хлопчаків.» [22, с.12]

На противагу чоловічим портретам Калитко подає образ Лале, м'яке жіноче тіло якої порівнюється із грудкою тіста. Тоді вона зрозуміла, що не схожа на інших, не та, ким себе видає.

«З того дня я вже розуміла, хто я, але продовжувала бути тим, ким мене зробили, стала триматися ще далі від компанії ровесників, урешті ставши цілковитим відлюдьком, за спиною в якого підсміювалися. Але мені не боліло.

Більше ніколи так не боліло, як тоді біля ставу, де я знайшла й остаточно загубила себе.» [22, с.12]

Доцільно зауважити, що проблема гендерної ідентифікації дівчини у творі «Вода» є центральною. Катерина Калитко різноманітними літературними прийомами намагається привернути нашу увагу до цієї проблеми.

Яскравим прикладом служить дублювання дієслів, що вживаються для визначення особи та роду. Наприклад, головна героїня говорить: «я виявилася — виявився», «я сказала — сказав» [22, с.9] та інше. Отже, Катерина Калитко навіть на мовному рівні відображає цю проблему.

Цікаво, що після того, як дівчина усвідомила свою несхожість з чоловіками і вже на фізичному рівні зрозуміла хто вона, дублювання дієслів зникає. Саме після епізоду на озері зникає невизначеність статі навіть на мовному рівні. «Бігла — біг», «проводжала — проводжав» змінюються на «кричала», «куталася» [22, с.12]. Окрім цього, авторка спеціально виділяє їх курсивом.

Несприйняття власної гендерної ідентичності у героїні оповідання «Вода» було зумовлене збоку суспільних стереотипних поглядів. Особливу роль в цьому відігравали батьки дівчинки. Вони присоромлювали її за будь-який вияв жіночої особистості. Жінка у суспільстві, що змальовує на сторінках свого твору Калитко, повинна ніби соромитися себе за те, що вона жінка.

З дорослішанням Лале ситуація погіршувалася: «Ще гірше стало, коли почалася кров. Мати суворо пояснила мені, що цієї крові слід соромитися, і навчила мовчати й ховати її. Вона так владно намагалася прищепити мені відразу до власного тіла, що я тільки більше, гарячковіше починала цікавитись ним, всіма пульсаціями рідин, всіма його незанимає, але владними бажаннями.» [22, с.13]

Лале відчувала себе чужою не лише через те, що насправді була дівчиною, а й через особливості своєї зовнішності. Вона відрізнялася від місцевих жителів. «Мої зелені нетутешні очі були очима їхньої поразки. Можливо, навіть оте жорстоке і таке людське бажання моїх прийомних батьків зробити з дівчинки

хлопчика було прагненням виліпити зі своєї поразки щось інше, не таке пекуче.» [22, с.23]

Війна стала ще одним чинником для Лале, що вплинув на відчуття відстороненості у суспільстві. Її справжню матір згвалтував солдат ворожого війська. «На пам'ять про ту поразку нам залишилися тільки залатаний отвір у мурі, крихітні потаємні дверцята у новій кладці, а також моє народження.», - так говорить про себе сама Лале. [22, с.23]

Її народження було ніби символом поразки у тій боротьбі, тому зовнішність Лале та її народження ніби нагадувало про ті страшні події. «У Змієвій Шиї я стояла поперек горла, мене треба було або виплюнути, або проковтнути.» [22, с.23]

Таким чином, Катерина Калитко зосереджує увагу читача на ще одній важливій проблемі – неминучих наслідків війни. У випадку цього твору – це згвалтування жінок під час війни, що є актуальною проблемою усіх часів та народів, у тому числі і українського сьогодні.

У творі Катерини Калитко жінки страждають не лише через війну та жорстокість, вони вимушені жити в суспільстві, у якому не мають рівних прав з чоловіками.

Навіть героїня Лале в оповіданні «Вода» попри всю складність свого буття в чужому образі визнає, що чоловіче життя надавало їй неабиякі переваги. На відміну від жіночої статі, у Лале, як хлопчика була можливість навчатися. Тож гендерна нерівність – це ще одна проблема, яку у своєму творі порушує К. Калитко.

«Хоча, якщо подумати, хлопчача шкурка принесла мені й трохи користі: дозволила вчитися читати й писати, а згодом і розгортати старі сувої в міській бібліотеці.» [22, с.8]

Можемо припустити, що батьки Лале і справді таким чином хотіли захистити її від несправедливості у цьому світі, у такий спосіб дати їй більше можливостей, ніж би вона мала, будучи дівчинкою.

Проте це дуже негативно вплинуло на її психологічний стан. Сукупність усіх вище зазначених чинників спонукнула дівчину до зради свого міста. Лале прагнула волі. Це відчуття дав їй ворог – воєначальник Латіф. Він розкрив її як жінку. Тому вона розповіла ворогу як можна завоювати місто.

Після того, як дівчина добровільно пішла до ворога вона остаточно усвідомила свою гендерну ідентичність. Ціною цього стала зрада. Латіф допоміг Лале зрозуміти хто вона: «Латіф казав, що я прекрасна навіть із коротким волоссям, прекрасна і дика, а волосся відросте, а він мене приручить, навчить їсти з його рук, як їсть сокіл, заплітати коси, які я колись неодмінно матиму, і ревнувати його до шаблі.» [22, с.31]

В кінці твору Леле каже: «Я обміняла себе на неї, викупила себе за воду й зреклася її.» [22, с.33] Тут ми знову повертаємося до наскрізного символу води. Вода у творі є символом жіночого начала. Вода допомогла Лале визначити ким вона є насправді.

Після такого емоційного потрясіння від усвідомлення власної статі, розрив між концепціями «Свій – Чужий / Інший» став ще більшим у творі. Образ Лале – це яскравий приклад тієї «загубленої» людини в суспільстві, що прагне віднайти справжню себе. Вона стала відлюдником, загубила своє «я». Вона була «Своя» для суспільства, а стала «Чужа».

Можна стверджувати, що опозиція «Свій – Чужий / Інший» характерна не лише для оповідання «Вода», а й усім восьми творам збірки «Земля загублених, або маленькі страшні казки». «Чужими» у збірці є ті загублені – інші люди, яких Катерина Калитко ставить у центр кожного з оповідань. В оповіданні «Вода» загубленою, що шукає себе є Лале та її особисті переживання.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що «чужою» героїня оповідання «Вода» відчуває себе через суспільство, у якому змушена жити. Люди живуть за правилами та нормами, що їм нав'язують роками. Через це часто відчуваються нещасливими або видають себе не за тих, ким є насправді. У цьому творі страх бути осудженою Лале переборює, вона обирає себе.

Показати себе незважаючи на неформатність, не боятися бути не таким, як інші, прийняти себе, побороти нав'язані стереотипи – це ідея, що стосується не лише оповідання «Вода», а й всієї збірки «Земля загублених, або маленькі страшні казки».

Висновки до третього розділу

У другому розділі бакалаврської роботи джерельною базою дослідження стала прозова збірка Катерини Калитко «Земля загублених, або маленькі страшні казки». За недовгий час свого існування, книга набула широкої популярності і встигла отримати премію «Книга року Бі-Бі-Сі».

У першому підрозділі проаналізовано ідейно-тематичну спрямованість збірки Калитко, що налічує дев'ять гостросюжетних історій. Кожна з них – це окрема історія, деякі твори пов'язані між собою. Цим дев'яти творам характерна актуальна проблематика. Катерина Калитко пише про загублених людей у світі сповненому стереотипів. Гендерна нерівність, самоідентифікація, дискримінація за статевою ознакою, патріархальний суспільний лад, чоловіче та жіноче начало – про все це пише Катерина Калитко у своїх невеличких «страшних казках». Таким чином авторка намагається привернути увагу широкого загалу до важливих проблем сучасного суспільства. Вона пише про людей, що нібито відрізняються від інших, проте це зумовлено лише нав'язаною роками суспільною думкою.

Серед дев'яти творів найяскравіше проблему гендерної ідентичності жінки та складність жіночого буття в патріархальному світі відтворено у «Воді» Катерини Калитко. Цей твір ми детально проаналізували у другому підрозділі. Об'єктом нашого зацікавлення є головна героїня твору – Лале, її шлях до ідентифікації себе як жінки. Варто також зазначити, що особливо важливими для цього твору є саме гендерні студії. Перед читачем Катерина Калитко змальовує образ дівчини на шляху до відкриття в собі жіночого начала. При цьому великий вплив має суспільний чинник. Батьки виховують дівчину хлопцем. Частково це зумовлено бажанням захистити її, адже чоловік має більше прав. Жінка натомість не має доступу навіть до навчання. Таким чином, можемо говорити

про успішну спробу Калитко висвітлити проблему визначення статі та заговорити про гендерну нерівність, що залишається актуальною і сьогодні. Отже, «Вода» Катерини Калитко є невід'ємною частиною феміністичного дискурсу творчості письменниці, як і власне її прозова збірка.

Висновки

Отже, у бакалаврській роботі ми дослідили феміністичний дискурс творчості Катерини Калитко та висвітлили проблематику гендерної ідентичності на основі ліричної та прозової збірок «Орден мовчальниць» та «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки».

Творчий доробок Катерини Калитко є невід'ємною частиною української феміністичної літератури, початок якої заклали ще такі видатні жінки як Ольга Кобилянська чи Наталя Кобринська.

Для цілісного розуміння специфіки феміністичного письма, зокрема і творчості Катерини Калитко першим і основним завданням у кваліфікаційній роботі було вивчення процесу зародження та розвитку явища фемінізму в українській літературі. Тож у першому розділі бакалаврської роботи ми проаналізували історію розвитку феміністичної літературної традиції в Україні. Спільною для багатьох дослідників є думка, що активний розвиток феміністичної течії відбувся в епоху модернізму. Також означили основні поняття такі, як фемінізм, виокремили головні постаті письменниць-феміністок в українській літературі та вивчили їх творчі доробки та досягнення. Головним чином увага цих жінок була зосереджена на проблемі емансипації жінки, здобутті рівних прав на освіту та наукову діяльність. Це були Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Леся Українка, Олена Пчілка та інші.

Окрім аналізу творчості письменниць-феміністок кінця XIX століття, у першому розділі ми звернулися до постатей сучасної української літератури. В основному, свою увагу ми зосередили на діяльності О. Забужко, Ірени Карпи, Софії Андрухович. Важливе місце у роботі посіли літературознавці, що вивчають феміністичну літературу в Україні. Це Тамара Гундорова, Соломія Павличко, Віра Агеєва та інші. Ідейно-тематична спрямованість їх творчої діяльності змінилася з огляду на історико-культурну добу.

Про що пишуть сучасні письменниці-феміністки ми вивчили на прикладі творчості Катерини Калитко. Вже у другому розділі бакалаврської роботи ми

проаналізували постать Катерини Калитко, її феміністичні погляди у збірці «Орден Мовчальниць».

Катерина Калитко – українська сучасна письменниця та перекладачка. Свій шлях вона розпочинала як поетеса, тому сьогодні її творчий доробок складає десять поетичних збірок. Серед них – збірка «Орден мовчальниць», якій характерна феміністична тематика. Визначальним у збірці є наскрізний мотив мовчання, що порушує жінка. Проаналізувавши вибрані поезії, можемо стверджувати, що Катерина Калитко у своїй збірці творить узагальнений тип української жінки, що роками не мала права голосу, проте врешті вирішила заговорити про наболіле. По-особливому цей образ втілений через портрети рідних авторки, при цьому варто зауважити на автобіографічності збірки. Таким чином Катерина Калитко говорить про пам'ять поколінь та травматичний досвід, що здійснює вплив на сучасних жінок незважаючи на час.

Ще одним зразком феміністичного письма Катерини Калитко є прозова збірка «Земля загублених, або маленькі страшні казки». До книги увійшли дев'ять оповідань, які Калитко називає страшними казками. Феміністичний дискурс та гендерну проблематику цієї збірки ми вивчали вже у третьому розділі бакалаврської роботи. Окресливши ідейно-тематичну спрямованість творів Калитко, було детально проаналізовано одне із оповідань під назвою «Вода». Здійснивши образний аналіз головної героїні, можемо стверджувати про таку проблематику твору: гендерна ідентифікація, рівність прав жінок та чоловіків, суспільні стереотипи. Саме через це ми зараховуємо «Воду» Катерини Калитко до феміністичної літератури. Вона створила ще один жіночий образ, через який відтворено всю важкість усвідомлення себе, ідентифікації себе як жінки у патріархальному суспільстві, де стереотипно розподілені ролі чоловіка та жінки, а право на освіту мають лише хлопчики.

Отже, проаналізувавши вибрані прозові та ліричні твори Катерини Калитко, визначивши їх ідейну спрямованість та проблематику, можемо стверджувати, що творчість Катерини Калитко є цінним джерелом та прикладом

феміністичного письменства, що органічно доповнює історію розвитку та поширення явища фемінізму в українському літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. П. Жіночий простір: Магістеріум. Вип. 8. Літературознавчі студії / редкол.: Моренець В. П.; НАУКМА, 2002. С. 3–10
2. Агеєва В. П. Хто боїться приви́ду матріархату? Часопис «Критика». 1999. Рік III, Число 5 (19). С. 22-23
3. Агеєва В. П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія. Київ : Факт, 2003. 320 с..
4. Андрухович С.Ю. Фелікс Австрія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
5. Василенко В. Оприявнюючи незриме, проговорюючи невимовне: категорія травми об'єктиві сучасних досліджень. Слово і час. 2017. №11.- с.43-55
6. BBC Україна оголосила переможців Книги року BBC-2017 BBC. – 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features42360395>
7. Вулф В. Власний простір. - Київ, 1999. 336с .
8. Гаєвська О. В. Феміністична і жіноча проза в українській літературі кінця XIX – початку XX століття: Літературознавчі студії. Випуск 56. 2019. С. 33 – 38.
9. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі : філософсько-психологічний аналіз. Львів : Літопис, 2002. 310 с.
10. Горбач М. Фемінізм в українській літературі: поле гендерної боротьби URL:<https://archive.chytomo.com/news/feminizm-v-ukraiinskij-literaturi-pole-g-endernoii-borotbi>
11. Горноста́й П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. - К.: К.І.С., 2004. - 132-156 с.
12. Грабовська І. Постколоніальна гендерна теорія в структурі соціогуманітарного знання сучасної України / І. М. Грабовська // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. – Х.: НТУ «ХПІ», 2013. – № 48 (1021). - С. 45-52.

- 13.Гундорова Т. І. FEMINA MELANCHOLICA: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ: Критика, 2002. 272 с.
- 14.Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи. Постколоніалізм. Генерації. Культура / ред.: Т. Гундорова, А. Матусяк. Київ: Лаурис, 2014. 336 с.
- 15.Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. – Київ, Критика. 2009. 441 с.
- 16.Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. Київ: Грані-Т, 2013. 548 с.
17. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / під ред. Ліліани Гентош, Оксани Кісь. Львів :ВНТЛ-Класика, 2003. 250 с.
- 18.Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К., Факт. – 2007.
- 19.Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української гендерної міфології. URL:<http://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.html>
- 20.Забужко О. С. Польові дослідження з українського сексу: роман. Вид. 9. Київ: Факт, 2007. 176 с.
- 21.Калитко К. О. Дорослішання та жінки в українській літературі. Суспільне Культура. BookForum у Львові, 2021. URL:<https://suspilne.media/culture/167000-doroslisanna-ta-zinki-v-ukrainskij-literaturi-katerina-kalitko-bookforum-u-lvovi/>
- 22.Калитко К. О. Земля Загублених, або Маленькі страшні казки [текст]: оповідання / Катерина Калитко. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. — 224 с.
- 23.Калитко К. О. Катівня. Виноградник. Дім : поезія. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 144 с.
- 24.Калитко К. О. Не треба боятися визнати, що ти здатна про щось сказати сильно. URL:<https://longread.povaha.org.ua/kateryna-kalytko-ne-treba-boyatysya-vyznaty-shho-ty-zdatna-pro-shhos-skazaty-sylno/>

- 25.Калитко К. О. Ніхто нас тут не знає, і ми – нікого [Текст] : поезії / Катерина Калитко. – Чернівці : Меридіан Черновіц, 2019. – 96 с.
- 26.Калитко К. О. Орден мовчальниць [Текст] : поезії / Катерина Калитко. – Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2021. – 144 с.
27. Карпа І.І. Добрі новини з Аральського моря: роман. - Київ: Книголав, 2019. 592 с.
- 28.Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. - Київ: Дніпро, 1982.
29. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. – К.: Дніпро, 1980.
- 30.Кобринська Н. І., Олена Пчілка Перший вінок: жіночий альманах. Львів: друкарня Товариства імені Т. Г. Шевченка, 1887. 464 с.
- 31.Нера Н. Я. Гендер і мова: зміна жіночої перспективи в літературі (філософський та соціокультурний аспекти): Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). № 14, 2020. С. 141-146
- 32.Павлик М. І. Перші ступні руско-українського жіноцтва. URL: <https://zbruc.eu/node/47728>
- 33.Павличко С. Сто років без Фройда. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/sto-rokiv-bez-froyda>
- 34.Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Київ: Либідь, 1999. 447 с.
- 35.Павличко С. Д. Теорія літератури. Київ: Основи, 2002. 679 с.
- 36.Павличко С. Д. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. 322 с.
37. Сімона де Бовуар Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: В 2 т. Том 1.—Київ: Основи, 1994. 390 с.
38. Теліга О. І. Якими нас прагнете?. Вісник. 1935. URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Teliha/Yakymy_nas_prahnete/
- 39.Шліпченко С. Гендер: погляд з архітектурної перспективи // Гендер і культура. - К., 1998.

40. Шутяк Л. Жіночі голоси в прозі та віршах: дві нові книжки цієї весни URL:
<https://shpalta.media/2021/05/21/zhinochi-golosi-v-prozi-ta-virshax-dvi-novi-knizhki-ciyei-vesni/>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Збірка «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» К. Калитко

Додаток 2. Збірка «Орден мовчальниць» К. Калитко

